



לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת שלח לך, תשס"ט
מספר 813

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

בעניין הביקור בקברי צדיקים*

בפרשתנו נאמר על מסע המרגלים: "וַיַּעֲלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַיְדוּשׁ וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אֲנִי וְאֵלֵינוּ יָצָאנוּ מִמִּצְרָיִם וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל אֵלֵינוּ יָצָאנוּ וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל אֵלֵינוּ יָצָאנוּ וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל אֵלֵינוּ יָצָאנוּ" (ויקרא יג: כב). רש"י מבאר על פי חז"ל (סוטה לד ע"ב) מדוע הפועל "ויבא" הוא בלשון יחיד לעומת "ויעלו" שבלשון רבים: "ויבא עד חברון – כלב לבדו הלך שם ונשתטח על קברי אבות שלא יהא ניסת לחבריו להיות בעצתם". מדברי חז"ל אלה יש שהסיקו שהשתטחות על קברי צדיקים היא לגיטימית, למרות שלכאורה לא חסרות סיבות השוללות נוהג זה, כפי שנבאר להלן.

אסור לדרוש אל המתים

נאמר בתורה: "לא ימצא כף... דרש אל המתים. כי תועבת ה' כל עשה אלה ובגלל התועבת האלה ה' א-להיך מוריש אותם מפניך. תמים תהיה עם ה' א-להיך" (דב' יח: יג). מי הוא ה"דרוש אל המתים"? לפי הגמרא "זה המרעיב עצמו והולך ולן בבית הקברות כדי שתשרה עליו רוח טומאה" (סנהדרין סה ע"ב). וכך פוסק הרמב"ם:

איזהו דורש אל המתים? זה המרעיב את עצמו והולך ולן בבית הקברות כדי שיבוא מת בחלום ויודיעו מה ששאל עליו, ויש אחרים שהם לובשים מלבושים ידועים ואומרים דברים ומקטירים קטורת ידועה וישנים לבדן כדי שיבוא מת פלוני ויספר עמו בחלום. כללו של דבר: כל העושה כדי שיבוא המת ויודיעו, לוקה.¹

לכאורה איסור זה אינו קשור כלל לביקור בקברי צדיקים. אבל הרב חיים פלטיאל² חשש מאיסור דרישה אל המתים,³ ולפי הרב פיינשטיין "אין להפקיע הקרא דודורש אל המתים מפשוטו, דהוא איסור גם מלבקש מהמתים שהם יתפללו עבורנו".⁴ לפיכך בעל 'חכמת אדם' זועם על הנשים הנוהגות לבקר בבתי-קברות ולפנות למתים הקבורים שם להקלת צרותיהן: אותן נשים, וכן עמי הארץ, שהולכים על קברי מתים, וכאלו מדברים עם המתים ואומרים להם צרותיהם. קרוב הדבר שהם בכלל זה (דורש אל המתים), ונמצא שיש מן הגאונים היו רוצים לאסור להשתטח על קברי מתים. אבל הוא מסיק שאפשר להתיר את המנהג בתנאי ש"ההולכים שם יתפללו לה' שימלא שאלתם בזכות אבותיו ובזכות הצדיקים".⁵ הרב טוקצינסקי מקל עוד ומתיר לפנות לקב"ה ולהציע שהצדיק הקבור ישמש מליץ יושר בינו ובין הקב"ה ואף מתיר לפנות לצדיק עצמו, בתנאי שכוונת הפונה היא שהמת לא ישמש אלא מליץ יושר ולא ידאג בעצמו להתרת צרתו.⁶

מדברי הזוהר⁷ עולה היתר גורף: לפי הנאמר שם, האיסור לדרוש אל המתים אינו אמור אלא לגויים שלעולם נקראים מתים אפילו בחייהם, ואילו ישראל, בייחוד הצדיקים, נחשבים חיים, היות שהם חיים בגן עדן. מלבד זה האיסור אמור למבקרים גויים, היות שהם מפעילים כישופים בזמן שהולכים לבתי-קברות, ואילו ישראל הולכים אצל מתייהם בתשובה ותענית, וכוונתם שנשמות המתים יתפללו להשי"ת עליהם, והקב"ה יחוס עליהם. פירושו זה של הזוהר אינו תואם את פשוטו של מקרא.

* כמה מהנושאים שמובאים להלן לובנו בלימוד בחברותא עם חברי, הרב ד"ר יצחק איזק.

1 הלכות עבודת כוכבים יא, יג. וראו **יורה דעה** קעט, יג.

2 תלמיד חבר של מהר"ם מרוטנבורג, המאה ה-13.

3 מובא בב"ח, **יורה דעה** סוף סימן ריז.

4 **שו"ת אגרות משה** חלק א"ח ה סימן מג.

5 כלל פט סעיף ז.

6 הרב ניסן אהרן טוקצינסקי, **ספר גשר החיים**, ירושלים תש"ך, חלק א, עמ' שט.

7 **זוהר** כרך ג (ויקרא) פרשת אחרי מות דף עא. וראו גם **טעמי המנהגים** (תתרכח).

אסור לבקר בבתי קברות משום דרכי האמורי

במסכת שמחות מובא: "יוצאים לבית הקברות ופוקדים על המתים עד שלשה ימים ואין חוששים משום דרכי האמורי".⁸ מכאן מסיק הרדב"ז: "משמע בתוך ג' אין בו משום דרכי האמורי אבל אחר ג' יש בו משום דרכי האמורי".⁹ כנראה זאת כוונת הרמב"ם כשפסק "לא יפנה אדם לבקר הקברות".¹⁰ ברם, הרדב"ז משתדל להתיר את הדבר, ובהמשך דבריו הוא מסביר:

פירוש "לבקר הקברות" הוא לפתוח הקבר לפקוד את המת וזה יש בו מדרכי האמורי, אבל לפקוד הקברות מבחוץ אין חשש בזה וכן נהגו כל ישראל לפקוד את מתיהם ולהשתטח על קבריהם. בדברים האלה הרדב"ז מבקש להתיר את הביקור בבתי הקברות גם אליבא דרמב"ם. אולם מפשוטם של דברי הרמב"ם עולה שמשום דרכי האמורי אין לפקוד קברים כלל מפני שיש בזה סממן של עבודה זרה. כך הביין את דברי הרמב"ם גם החת"ם סופר, והוא מוסיף שאף בימינו, אליבא דרמב"ם, יש להימנע מפקידת הקברים. בביטוי "דרכי האמורי" הכוונה לדרכי הנוצרים.¹¹

יש להימנע מלבקר בבתי קברות עפ"י תורת הסוד

בהלכות תשעה באב כתב הרמ"א: "הולכים על הקברות מיד כשהולכים מבית הכנסת".¹² ברם, המגן אברהם (ס"ק יג) מסתייג ממנהג זה וכותב: "כתב בכתבי האר"י דאין לילך על הקברות אלא לצורך הלווית המת ובפרט אם לא תיקן עוון קרי מתדבקים בו החיצונים". בעל 'חיי אדם' מוסיף שגם לנשים נידות אסור ללכת לבית-הקברות.¹³ וכך כותב הגר"א במכתבו לאשתו, כי "שם מתדבקין הקליפות מאוד, וכל שכן בנשים".¹⁴ אבל בעל 'חיי אדם' מציע פתרון מעשי: "יעמדו ברחוק ד' אמות".¹⁵

אין טעם לבקר בבתי-קברות

הרמב"ם כותב:

מציינים את כל בית הקברות ובונים נפש על הקבר, והצדיקים אין בונים להם נפש על קברותיהם שדבריהם הם זיכרוןם, ולא יפנה אדם לבקר הקברות.¹⁶ וה"כסף משנה" מסביר:

מה שכתב ולא יפנה אדם לבקר הקברות זה סיוס מה שכתב שדבריהם הם זיכרוןם ולא יפנה אדם לבקר נפש שעל גבי קברותיהם ועל ידי כן יהיו נזכרים, שאינם צריכים שעל ידי דבריהם ומעשיהם הטובים הם נזכרים. ה"כסף משנה" סבור שלדעת הרמב"ם אין איסור גמור לבקר בבתי הקברות,¹⁷ אלא שאין בזה כל תועלת. כאמור, אין הכרח להבין כך את דברי הרמב"ם.

דעות המחייבות ביקור בבתי-קברות

בניגוד לנאמר לעיל, יש הרואים בפקידת קברים נוהג מקובל ואף רצוי. כבר בתלמוד נזכר המנהג לצאת לבית הקברות כדי לעורר רחמי שמים בעת עצירת גשמים (תענית טז ע"א): למה יוצאים לבית הקברות? פליגי בה רבי לוי בר חמא ורבי חנינא. חד אמר: הרי אנו חשוכים לפניך כמתים, וחד אמר: כדי שיבקשו עלינו מתים רחמים.

להלכה, בהלכות תשעה באב מביא הרמ"א את המנהג ש"הולכים על הקברות מיד כשהולכים מבית הכנסת", ובערב ראש השנה "יש מקומות נוהגים לילך על הקברות ולהרכות שם בתחינות".¹⁸

עוד נמצא בתיקוני הזוהר (תיקון שילוח הקן) שכשאין צדיקים אמיתיים בדור, השראת השכינה [נמצאת] על ישני עפר בקברם. מחבר הספר "לשם, שבו ואחלמה" כתב שהשכינה שורה בקברי הצדיקים האמיתיים שבחוץ לארץ, ומקומם חשוב כארץ ישראל. מכאן מסיק הרב משה שטרנבוך שיהיה מותר לצאת מארץ ישראל לחוץ לארץ כדי להשתטח על קברי צדיקים.¹⁹ הרב עובדיה יוסף סבור שיש אף משום מצווה בפקידת קברי צדיקים, "ולכן מותר לצאת מארץ ישראל

⁸ מסכת שמחות, תחילת פרק שמיני.

⁹ הלכות אבל ד, ד.

¹⁰ שם.

¹¹ שו"ת חתם סופר חלק ב (יו"ד) סימן שלח ד"ה וע"ד הברייתא.

¹² שולחן ערוך אורח חיים תקנט י.

¹³ חיי אדם ג, לח.

¹⁴ אגרת הגר"א הנקראת עלים לתרופה, ירושלים תש"ס, עמ' לד-לה.

¹⁵ חיי אדם, קלה, כה וראו גם קלה, ה.

¹⁶ הלכות אבל ד, ד.

¹⁷ ראו לעיל משום דרכי האמורי.

¹⁸ שולחן ערוך, שם תקפא.

¹⁹ אף שבארץ ישראל אין מחסור בקברי צדיקים. אלא "אם מרגיש התעוררות מיוחדת לצדיקים מיוחדים, שלומד מתורתם, לבוא על קברם ממש, יש בזה מצווה" (תשובות והנהגות, ח"ג סימן סא).

לחוץ לארץ כדי להשתטח על קברי הצדיקים, כיון שדעתו לחזור לארץ ישראל". הוא מסתמך על המדרש הנ"ל שלפיו נשתטח כלב בן יפונה על קברי האבות, ורואה בו פרדיגמה נורמטיבית.²⁰

אפשר למנות סיבות נוספות לחיוב ההשתטחות על קברי צדיקים:

- כבוד הוא שבאים לפקוד את ציונו של הנפטר. הלוא בקשה מהמת לשמש מליץ יושר גורמת "כבוד ויקר לצדיק שעושהו שליח מצווה".²¹ כמו כן יש לנשמת המת נחת רוח כשבאים לפקוד את מקום משכבה²² ויש בזה גם משום תועלת למת, שכן דברי שבח הנאמרים עליו בעולם הזה משפיעים על מעמדו בעולם הבא.²³
- קברו של צדיק הוא מקום "קדוש וטהור",²⁴ ושם תפילתו נשמעת.²⁵

אם כן, נוהג מפוקפק הלכתית ואף מיסטית נהפך למעשה חיובי בהחלט ואף נחשב מצווה עד שהוא מצדיק נסיעה לחוץ לארץ. וידוע כמה התפשט נוהג זה בימינו, עד שהדבר נהפך לנחלת רבים ממש.

ד"ר אלכסנדר קליין
המחלקה למתמטיקה

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

²⁰ שו"ת יחוה דעת חלק ה סימן נו.

²¹ שו"ת עטרת פז חלק ראשון כרך א - או"ח, הערות סימן י הערה ו ד"ה ולכאורה עוד.

²² ספר חסידים תנ.

²³ לב אבות דף מא.

²⁴ טעמי המנהגים תתרטז בשם המהרי"ל.

²⁵ ב"ח, טור יורה דעה ריז ד"ה נדר מישראל.